

Joan Fuster

POESIA COMPLETA
1945-1987

EDICIÓ I PRÒLEG:
SALVADOR ORTELLS MIRALLES

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

COL·LECCIÓ
POESIA — OBRES COMPLETES

Col·leció dirigida per Vicent Berenguer

Vinyeta de la coberta:
Home, dibuix realitzat per Joan Fuster, s.d.

- © de la vinyeta: Arxiu Max Cahner
- © de la fotografia: Espai Joan Fuster — Valentín Pla, retrat d'estudi, 1960
- © 2022, per l'edició i el pròleg: Salvador Ortells Miralles
- © 2022, Hereus de Joan Fuster Ortells
- © 2022, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36 — 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
contacte@alfonselmagnanim.com
www.alfonselmagnanim.net

Acadèmia Valenciana de la Llengua
Av. de la Constitució, 284
46019 València
www.avl.gva.es / @AVLoficial

MADE AND PRINTED IN SPAIN

ISBN: 978-84-7822-917-8 (MAGNÀNIM)
ISBN: 978-84-482-6683-7 (AVL)
DIPÒSIT LEGAL: V. 352 - 2022

Fotocomposició: ARTS GRÀFIQUES SOLER, S.L. — València

Impressió: IMPREMTA
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

PRÒLEG

AQUEST volum reuneix la poesia completa de Joan Fuster i Ortells (Sueca, 1922-1992), un dels assagistes més destacats de la literatura catalana del segle xx i un dels referents cívics més determinants en la història recent del País Valencià. Tot i que amb menor dedicació o insistència, també fou poeta, que era com acostumaven a iniciar-se els escriptors de la seua generació en els difícils anys de la postguerra. Perquè difícils ho foren, sens dubte, per a un jove procedent d'un entorn rural i d'una família —conservadora i catòlica— que no presagiaven cap vocació en el món de les lletres, sense una tradició literària autòctona suficientment consolidada en el moment en què va començar a escriure, tenallat per l'espasa de Dàmocles de la censura franquista, ofegat per les restriccions d'un ambient cultural estantís... I malgrat aquestes circumstàncies adverses i dissuasives, Fuster va construir, pas a pas, una trajectòria literària d'alta volada, encara inconcebible avui sense recórrer a certes expressions elogioses —formulàries, però sobradament justificades—, com ara «fenomen», «miracle», «xamba

genètica» o «propina de la història», que han fet servir Josep Pla, Vicent Ventura o Josep Iborra, entre altres coneixedors de la seua obra.

També fou poeta. I remarque el «també», no amb la vana pretensió d'equiparar la seua faceta poètica a l'assagística o a la seua projecció pública com a intel·lectual, sinó més aviat amb la voluntat de rescatar de l'oblit una de les parcel·les més negligides de la seua vasta producció literària, un oblit degut en bona part al mateix Fuster, que va condemnar la seua poesia a l'ostracisme. Certament, pocs poetes han insistit amb tanta vehemència com ho féu ell a dissimular la importància que tenia la poesia pròpia en la seua vida i la seua literatura, si més no des que va deixar de conrear-la —o millor dit, de publicar-la a través dels canals habituals— amb a penes trenta anys, en plena maduresa creativa i amb una reputació sòlida com a poeta en el circuit literari català.

En el fons, l'actitud displicent o de calculat escpticisme —i fins a cert punt, ambivalent— de Fuster envers la seua poesia encobreix i alhora deixa entreveure una resistència íntima, aparentment irracional, a silenciar la veu del poeta que fou i que, a estones espaiades, continuava sent. Si ja és difícil —si no impossible— conèixer amb certesa les raons últimes que empenyen un poeta a escriure, encara ho és més d'esbrinar per què deixa de fer-ho. Les càbales sobre una trajectòria poètica avortada ens porten, ineluctablement, al terreny relliscós de les conjectures, però és inevitable preguntar-se per què, just quan comença-

va a gaudir d'un reconeixement unànime, va donar per finalitzat el seu periple poètic. Seria erroni pensar que ho va fer per dedicar-se en exclusiva a l'assaig, ja que el Fuster assagista va conviure des dels inicis amb el poeta. A més, una visió global de la seua obra literària invalida qualsevol confrontació irreconciliable entre el seu assaig i la seua poesia, i no solament des d'una perspectiva temàtica, sinó també des d'un punt de vista metodològic. En aquest darrer sentit, no hi ha diferències ostensibles ni insalvables entre el Fuster poeta que crea el poema a partir del vers donat, que diria Carles Riba, i el Fuster assagista que construeix un artefacte expositiu i argumentatiu brillant a partir d'una nota de lectura o de l'esbós primigeni d'una idea. Ni el poema queda acabat, sinó abandonat —en paraules del seu igualment admirat Paul Valéry—, ni l'assaig aspira a formular veritats inalterables, sinó a la fràgil provisionalitat, incitadora, per contrapartida, del diàleg amb el lector. Ambdós tipus de textos —poema i assaig— estan subjectes, per tant, a ser revisats, matisats i, si s'escau amb el pas del temps, contradits. Reelaborats, en definitiva.

Siga com siga, no hi ha dubte que Fuster devia tenir raons de pes per a desertar del «gremi dels poetes» —com ell mateix solia dir—, algunes de les quals potser es va reservar, mentre que unes altres les va confessar en diversos papers, com ara en els pròlegs a la seua poesia, que estan incloses en l'apèndix d'aquest volum. En qualsevol cas, el fet constatable és que a partir de 1954 va deixar de publicar versos amb regula-

ritat, després d'haver donat a la impremta un nombre considerable de poemaris en pocs anys: *Sobre Narcís* (1948), *3 poemes* (1949), *Ales o mans* (1949), *Ofici de difunt* (1950), *Va morir tan bella* (1951), *Terra en la boca* (1953), *Poemes per fer* (1953-1954) i *Escrit per al silenci* (1954).¹ La seua obra poètica està continguda, en essència, en aquests títols —per bé que algun d'ells té l'extensió d'un fascicle—, tots ells reunits en el volum *Set llibres de versos*, que va voler publicar el 1987, uns pocs anys abans de la seua mort. A aquests títols, però, s'ha d'afegir una quantitat gens menyspreable de poemes solts publicats durant la postguerra —en català i castellà— en la premsa valenciana, en revistes catalanes i de l'exili antifranquista i en alguns volums col·lectius. En total, prop de dos-cents poemes que, a grans trets, mostren dues tendències estètiques diferenciades: una tradicional, netament simbolista, i una més innovadora i transgressora, de filiació surrealista. Tanmateix, la seua poesia no presenta un tall cronològic exacte, i si bé és cert que s'hi percep una evolució matisada d'una veu lírica a una d'antilírica, en cap cas es tracta d'un moviment lineal, ja que Fuster va assajar diferents tendències simultàniament: una mostra més de la seua ambició intel·lectual. En aquest sentit, cal recordar que entenia l'escriptura creativa com una experiència personal, sovint insondable i sempre intransferible, però mai reduïble a esquemes preconcebuts, tal

¹ Fuster va publicar *Ofici de difunt* i *Poemes per fer*, ambdós datats en els anys cinquanta, en el volum *Set llibres de versos*, de 1987.

com explicava, per carta, a l'escriptor i editor barceloní Miquel Arimany, el desembre de 1951, a propòsit dels diversos moments poètics a què responien els seus llibres de versos:

Segurament, cada moment poètic, cada conat líric, té la seua exigència formal —única, unívoca. Hi ha inspiracions —ens servirem d'aquesta paraula per a entendre'ns— que per a ser realitzades fidelment, per a encarnar-se, demanen unes formes determinades, un ritme impulsiu cert, una temperatura pròpia en els mots i les imatges; forma, ritme i temperatura distints dels que demanen les altres inspiracions. Dins la unitat del mateix poeta, cada moment poètic és únic, independent, irreductible als altres moments poètics. Contribueixen que així siga un munt de coses diverses: l'estat d'esperit del poeta en «aquell moment», l'atzar de les paraules, qualsevol revelació del subconscient, etc. És clar que tot açò és relatiu, però jo ho he sentit en experiència, i no ho expose com a teoria apriorística, sinó com a simple descripció d'un fet. Potser això no passa a tot poeta, però ja us ho dic, no pretenc generalitzar. Així us ho explique, i m'explique, la distància d'*Ales o mans* a *Va morir tan bella*; no és que em negue a acceptar la possibilitat d'una evolució, però en tinc els meus dubtes. D'altres coses que tinc escrites, i que no serà fàcil que es publiquen per ara, són al mateix temps contemporànies d'aquests sonets i radicalment distintes d'ells i d'*Ales o mans*. No m'he preparat mai el treball

d'aconseguir una línia estilística personal, això que diuen un «estil propi», a base de tics nerviosos de llenguatge o de trepes verbals, repetits a consciència, que fan fàcilment identificable l'autor; al contrari, he procurat sempre aconseguir un moment estilístic únic en cada poema, servint una exigència interior de fidelitat a mi mateix, de fidelitat al moment inspirat. Si no ho he aconseguit, si, a despit de tot, he caigut en el tic o en la trepa, ha estat perquè no en sé més o perquè no puc més.

A més, amb poques excepcions, Fuster no partia d'una idea primigènia que conferia una unitat inicial al poemari. El procediment era just el contrari: engalzava poemes dispersos d'acord amb eixos temàtics convergents que construïen, gradualment, el sentit que el conjunt no tenia d'inici. És, en definitiva, la mateixa forma de procedir, per acumulació i reordenació, que acostumava a utilitzar en els llibres d'assaig, integrats sovint per articles periodístics de procedència dispar.

Tot i que la seua activitat poètica es concentra en els anys quaranta i cinquanta del segle passat, també va publicar poesia, d'una manera més esporàdica, en la dècada dels setanta. Ja no es tractava, però, de poemaris com a tals, sinó de publicacions poc accessibles per al públic, principalment col·laboracions amb artistes plàstics que li sol·licitaven poemes per a acompanyar les seues creacions. D'altra banda, en la inti-

mitat de la correspondència epistolar amb amics i companys de professió, encara deixava anar, de tant en tant, la seua vena poètica, amb resultats francament divertits, fruit de la seua intel·ligència tan aguda i desbordant. Són poemes en què sembla que volia —o necessitava— comprovar que encara era capaç d'escriure poesia, més enllà de ser mers divertiments. Perquè divertiments ho eren, però destrament executats. Al capdavant, aquests versos circumstancials —tan aïllats i escadussers com es vulguin— fan veure que el seu abandó no fou tan radical com podria semblar *a priori*. I és que, d'una manera o altra, amb més o menys intensitat, la seua relació amb la poesia fou constant al llarg de la seua vida: com a poeta, crític literari, historiador de la literatura, prologuista d'altres poetes, membre de jurats de certàmens poètics i, per descomptat, com a lector.

Des del seu debut poètic el 1945, en l'*Almanaque de Las Provincias*, fins a la publicació d'*Escrit per al silenci*, el 1954, es pot dir que és el període de màxima creació poètica. És indiscutible que, a partir d'aquest moment, el gènere assagístic va monopolitzar la seua activitat literària, però no és menys cert que mai no es va desvincular per complet de la poesia. Altrament, no s'expliquen les col·laboracions poètiques posteriors al 1954, per bé que circumstancials, en alguns mitjans de premsa o llibres col·lectius commemoratius. Ni encara menys s'explica l'intent de publicar *Poemes per fer* el 1960, a instàncies dels seus bons amics Vicent Ventura i Josep Garcia Richart, una temptativa frus-

trada per la censura franquista. Així mateix, no s'entén la seua decisió de reeditar *Escrit per al silenci* el 1978 o de posar a l'abast dels lectors gran part de la seua poesia en *Set llibres de versos*. ¿Per què, si no, passades més de quatre dècades, insistia a recordar que hi hagué un temps en què va escriure versos? Potser perquè mai no va deixar de sentir-se poeta, de sentir com a poeta. Potser perquè, cíclicament, era envaït pel «dolç tic nerviós» dels decasíl·labs en alguna de les poquíssimes estones de lleure de què disposava enmig de l'allau constant d'articles, conferències, treballs d'erudició i compromisos de tota mena que havia d'atendre amb més assiduïtat de la recomanable. Tant se val, al capdavant, perquè el seu abandó poètic ja havia estat insinuat i confirmat en la derivació anticonvencional que havia pres la seua poesia, en decidida aproximació discursiva cap a l'assaig, que implicava necessàriament la prioritització d'expressar les seues idees sense haver-les de sotmetre als imperatius formals de la mètrica. ¿I, tanmateix, l'estil de la seua prosa, no es deutor, en part, de la seua formació poètica? Siga com siga, hi ha certes coses «immarcescibles» que un aprén a estimar de jove i ja mai no pot deixar d'estimar-les. La poesia, n'és una.

Una proposta d'ordenació del corpus poètic fusterià

Per a un poeta, reunir en un volum la seua obra completa és una operació complexa, no exempta de

dubtes. Per a dur-la a terme és imprescindible adoptar una mirada retrospectiva i alhora introspectiva: mirar cap enrere, en aquests casos, també implica mirar cap endins. Fuster ho va fer en reunir la seua poesia —no tota, com ell mateix advertia en el pròleg— en *Set llibres de versos*. I ho va fer amb una mirada exageradament crítica —per moments, despietada—, sobretot si tenim en compte que la seua irrupció, tan sobtada com fulgurant, va obrir noves vies d'indagació en el panorama literari valencià de postguerra. Si obviem el to irònic emprat, tan típicament seu, i repassem la nòmina d'autors i tendències citades en el pròleg al·ludit, ens adonem ràpidament del seu afany de modernitat, del seu propòsit de desmarcar-se dels tristos epígons llorentenistes que, encara a inicis de la segona meitat del segle xx, hi cuejaven com rèmores d'un passat arnat:

Pel que fa a mi, en concret, i com a confeccionador de versos o versots, els tòpics i les modes de l'època salten a la vista. De vegades, hi són acceptats d'una manera incauta, i de vegades, també, d'una manera sarcàstica, i una certa propensió discursiva, diguem-ne «prosaica», es fa patent amb els anys. La barreja d'ingredients era inevitable, i ho era el pas d'un estímul a un altre. Hi havia, immediata, la xerrameca existencialista, tan poc «lírica» malgrat tot. Hi havia la temptació d'un surrealisme retardat i mòdic, modós. Hi havia la «poesia pura»: *«La fille de Minos et de Parsiphaë...»* (¿Qué se n'ha fet, de l'abbé Brémond,

que jo vaig llegir meticulosament traduït al castellà per Julio Cortázar?) Hi havia la cosa «social», mal entesa. Hi havia més coses: més seduccions. El resultat podia ser monstruós, en un sentit lívid i primari de la paraula. Del meu saldo particular, no me'n sabia avergonyir: fou el que havia de ser.

En aquest sentit, cal recordar que Fuster, segons declarava en aquest mateix pròleg, va accedir abans a l'obra de poetes forans —en castellà i francès, bàsicament— que no a la d'autors de la tradició a la qual pertanyia i que se suposava que havia de perpetuar:

Teníem més a prop Paul Éluard i Dámaso Alonso, Eugenio Montale i Pablo Neruda, Vicente Aleixandre i la ignomínia de Paul Claudel, César Vallejo i T. S. Eliot. Per expressar-ho ràpidament: ignoràvem Josep Carner. És una forma emblemàtica de formular el tema. Llegir Joan Brossa, tres o quatre poemes de Brossa, no podia ser sinó una casualitat, i tardana. I no em desmentirà Vicent Andrés Estellés, que ho degué viure com jo. Vam llegir fascinantment Paul Valéry quan Carles Riba ens era un desconegut. Aquests incidents, que vull abreujar ara, haurien de ser complementats per unes altres induccions, generalment emanades de lectures franceses, i eventuais.

Fet i fet, el món literari valencià d'aquells anys —si així se'l pot denominar— era un desert on clamaven

poquíssimes veus discordants amb el folklorisme imperant. I les poques que, més o menys timorates, gosaven fer-ho —pense, per exemple, en Xavier Casp—, eren d'una qualitat més que discutible, a més d'un provincianisme irredempt que ni tan sols podien dissimular les reivindicacions d'una poesia «intel·lectualista» o «minoritària». Caldria esperar fins a l'aparició de Vicent Andrés Estellés, a qui Fuster va qualificar com el millor poeta valencià des d'Ausiàs March, una valoració no tan elogiosa com pot semblar en un primer moment si es té present que, llevat de Roís de Corella, la nòmina de candidats és bastant mediocre. En realitat, deixant al marge qualsevol tipus de valoració basada en el més pur xovinisme, molts pocs poetes valencians de postguerra podrien citar-se, a banda de Fuster i d'Estellés —i caldria matisar molt bé quin Fuster i quin Estellés—, homologables a poetes coetanis de cert prestigi en altres llengües europees.

És obvi que Fuster era conscient del lloc preeminent que ocupava en la poesia valenciana de postguerra, però mai no reconeixeria en públic que difícilment podia trobar-se al País Valencià un poeta a la seua alçada en aquells anys. Ni entre els precedents més immediats —Carles Salvador, Francesc Almela i Vives, Bernat Artola, Lluís Guarner, Matilde Llària, Xavier Casp, Joan Valls...— ni entre els seus coetanis —Jaume Bru i Vidal, Maria Beneyto, Rafael Villar, Francesc de Paula Burguera...— Només trobaríem, com ja ha estat dit, un joveníssim Estellés, que començava a perfilar el poeta que seria uns anys després, a

l'inici dels setanta, quan es va produir la seua eclosió, una eclosió en què, reitere, tingué molt a veure l'escriptor de Sueca. De fet, la migradesa d'aquest ambient literari va obligar Fuster a adoptar un criteri forçosament historicista, i benèvol, en la seua *Antologia de la poesia valenciana (1900-1950)*, com si es tractés —en paraules seues— d'una «mena d'inventari notarial» per a «intentar salvar allò que podia salvar-se», que més aviat era poc. En aquest sentit, és il·lustratiu el fragment següent del pròleg a la segona edició d'aquesta antologia, referit a l'ambient literari valencià que va conèixer ben de prop:

La cosa és que, entorn del 50, el petit i mediocrísim «món literari» vernacular, a València, era un infern: els quatre gats que se'n consideraven protagonistes s'odiaven a mort, arrossegaven unes vanitats personals irrisòries de tan desproporcionades, i apuntaven uns enfrontaments que no eren ni podien ser només estètics. [...] L'episodi era d'un provincianisme escandalós. I frenètic.

He estimat oportú formular aquestes consideracions contextuals prèvies a la justificació de l'ordenació del corpus poètic perquè en són part consubstancial, en tant que mantenen una vinculació directa amb la cronologia de publicació dels poemaris de Fuster, que no sempre es corresponen amb el moment d'escriptura. Per aquest motiu, no era convenient una sistematització cronològica segons les dates de publi-

cació, ja que no es contemplava el desfasament, tan habitual en la postguerra, entre la data d'escriptura i la de publicació dels llibres. En el cas de Fuster, aquesta dilatació queda plenament reflectida en la datació dels originals dels seus poemes manuscrits i mecanoscrits, en les actes de veredictes dels premis literaris als quals va concórrer i en la correspondència amb els seus editors. Entre altres factors, és deguda als terminis i les condicions imposades per la censura o pel retard de certes editorials en l'aparició al mercat d'alguns títols. I encara cal tenir en compte que poemaris com *Terra en la boca* són impossibles de situar en un índex cronològic perquè reuneixen peces datades entre 1946 i 1952; o siga, mentre estava escrivint altres poemaris d'intencions tan contraposades com *Ofici de difunt* i *Escrit per al silenci*.

Una altra opció consistia a agrupar el corpus per orientacions temàtiques o per tendències estètiques, però l'aplicació en exclusiva d'aquest plantejament també generava problemes de col·locació irresoluble i alhora exigia la imposició de jerarquies discutibles. En canvi, l'alternativa sincrètica adoptada en *Veure dins els versos. La poesia de Joan Fuster* (PUV, 2018) —el volum que recull una part important de la meua tesi doctoral homònima— permet establir una relació més aproximativa entre el moment real d'escriptura de cada llibre i la seua orientació estètica. Per tant, he fet servir el criteri estètic per a establir la classificació textual, però l'ordenació interna dels apartats en què ha estat estructurat el corpus segueix

un criteri basat en la cronologia d'escriptura. Així, la major part dels llibres i dels poemes recopilats tenen una doble datació: entre parèntesis, l'any de publicació, i entre claudàtors, l'any o els anys d'escriptura.

Només els apartats dedicats als inicis poètics i als poemes de circumstància estan ordenats segons la data de publicació, degut a la procedència miscel·lània i a la diversitat temàtica i estilística. I, en concret, dels poemes corresponents als seus inicis en la premsa valenciana —*Almanaque de Las Provincias*, *Verbo*, *Esclat*, *Víspera* i *Pensat i Fet*—, només s'han recollit els que Fuster no va incloure posteriorment en els seus poemaris. En canvi, la part nuclear de l'obra poètica fusteriana s'ha estructurat d'acord amb criteris estètics. Així, *Sobre Narcís*, *Ales o mans* i *Escrit per al silenci* són obres incloses en el «Cicle líric» per ser deutores de la tradició simbolista i postsimbolista, malgrat la presència d'imatgeria surrealista.² La coexistència d'aquestes dues tendències, per bé que en relació asimètrica, impossibilitava l'adopció de l'una o l'altra com a encuny genèric unívoc i exclouent. Per aquesta raó, s'ha optat per la denominació de «Cicle líric», que destaca l'hegemonia de la primera tendència citada, amb atenció especial a la seua exigència formal. Just a l'extrem oposat de l'espectre, amb una terminologia deliberadament antagònica,

² El fascicle 3 *poemes* no s'ha reproduït de manera autònoma en el present volum perquè les composicions que l'integren —«Impressió de tardor», «Aquest crit que ara pense» i «Cançó tranquil·la»— ja estan incloses en el poemari *Ales o mans*.

se situa el «Cicle antilíric», que comprén els poemaris *Ofici de difunt* i *Poemes per fer* i el llarg poema «Elegia a Rabelais», que Fuster va publicar com una entrada més del seu *Diari 1952-1960*, coincidint amb el quart centenari del decés de l'escriptor François Rabelais. En aquests casos, la tendència surrealista és preeminent, tot i que s'hi detecten, tènues, alguns trets característics del cicle líric com la perfecció formal dels decasíl·labs d'*Ofici de difunt*, que generen un ritme penetrant i obsessiu, molt adient per al contingut transmés. Des d'aquest punt de vista, la fusió de fons i forma tan reivindicada pels postsimbolistes no deixa de ser-hi present.

Entremig dels cicles líric i antilíric, hi ha *Terra en la boca*, que incorpora els cinc sonets del fascicle *Va morir tan bella* com una part més del llibre. Es tracta d'una obra eclèctica o «de crisi» —segons el poeta Agustí Bartra—, que actua a mode de frontissa entre la poesia lírica i l'antilírica, però sense una adscripció plena a cap cicle per l'equidistància estètica i formal. Amb tot, l'etimologia del mot «crisi» ja apunta la direcció que prendria la poesia de Fuster amb el temps. No debades, és significatiu que, llevat dels poemes publicats en els anys cinquanta en periòdics i en llibres col·lectius, els textos poètics dels setanta, fruit de col·laboracions amb artistes plàstics, aprofundeixen la línia anticonvencional del cicle antilíric, tan marcat pel surrealisme i, com ell mateix diria, per la presència de la ira i del sarcasme. A més, aquesta *POESIA COMPLETA* afegeix una nova secció a *Terra en la*

boca: els poemes que inicialment formaven part del llibre i que Fuster va descartar per a l'edició definitiva del llibre.³

La resta de poemes publicats, recollits sota l'epígraf «Poesia de circumstància», no respon ja al projecte en marxa d'un poeta en actiu, sinó a una recopilació miscel·lània de poemes apareguts esporàdicament des que va deixar de publicar-ne amb regularitat. És obvi que tot poema sorgeix d'una circumstància concreta, però l'etiqueta fa referència a una poesia d'encàrrec o, en qualsevol cas, no concebuda per a formar part d'un poemari. Hi ha, en primer lloc, els poemes de temàtica religiosa, que conté el volum *Obra pia* —editat per Fuster el 1989 amb la col·laboració de l'escriptor Josep Palàcios— i dues peces més d'identica temàtica: «A Sant Francesc d'Assís, en llegir el Càntic de les Criatures», aparegut el 1948 en la revista *Verbo. Cuadernos Literarios*, i «L'infant», una peça escrita per al llibre col·lectiu *A Enric i Antoni Villalonga Torres en la seua Primera Comunió*, publicat el 1956 per la impremta valenciana Successor de Vives Mora i en el qual van col·laborar Francesc Almela i Vives, Joan B. Bertran, Jaume Rosquelles, Sofia Salvador, Ricard Santmartí i Ricard S. Peris. D'altra banda, aquest apartat dedicat a la poesia de circumstància també conté peces de temàtica diversa publicades en altres llibres col·lectius, alguns poemes dedicats a la

³ Els poemes no inclosos en l'edició definitiva de *Terra en la boca* ja han estat publicats en *Poemes inèdits* (Institució Alfons el Magnànim, 2018).

festa de les falles, les composicions escrites per a artistes plàstics, les poesies recuperades en el curs de l'edició de la *Correspondència* i el conjunt titulat «Altres poemes», que recull els *Poemes inèdits* —publicats el 2018 per la Institució Alfons el Magnànim— i altres textos de difícil ubicació per la seua procedència: «L'oceà», que figura en l'apèndix de *Set llibres de versos*, i [*Si co-l pollet...*], inclòs en la part dedicada a la poesia del primer volum de la seua *Obra completa*. També cabia la possibilitat d'ordenar els «Altres poemes» en diversos subconjunts, però no era escaient procedir d'una manera tan fragmentària, de manera que tots estan ubicats junts, sense distincions, ordenats cronològicament només i deixant en últim lloc els que no estaven datats, excepte quan s'ha disposat de dades fefaents per a establir quan van ser escrits.

En darrer terme, el present volum incorpora, per primera vegada, la poesia de Fuster en castellà, publicada íntegrament en *Verbo. Cuadernos Literarios*, la revista que va fundar i codirigir amb l'escriptor José Albi entre 1946 i 1958. Cal advertir que la major part d'aquests poemes no són sinó autotraduccions obligades per la censura que José Albi exercia en la revista, amb la finalitat de silenciar la llengua original en què foren escrits. Així es com va actuar Albi, de manera sistemàtica, fins al número d'abril-maig de 1948 —dos anys després de la creació de la revista—, a partir del qual va permetre la publicació en català dels poemes de Fuster, però sempre acompanyats de la versió castellana.

En definitiva, aquesta *POESIA COMPLETA* amplia la reu-nida el 2002 per Antoni Furió i Josep Palàcios en el primer volum de la nova edició de l'obra completa de Fuster, publicat amb el títol *Poesia, aforismes, diari, vinyetes i dibuixos*. Aquesta ampliació es resumeix en la incorporació de la poesia en castellà de *Verbo*, els poemes apareguts en els volums de la *Correspondència* de Fuster, el *Poemes inèdits* recuperats el 2018 i el poema «L'infant». No obstant això, el present volum reproduïx fidelment els textos de l'edició de la poesia completa de Furió i Palàcios, que, a més, conté apèn-dixs amb informació detallada i exhaustiva per a localitzar la procedència dels poemes reunits.

No voldria finalitzar aquestes pàgines introductò-ries sense tenir la prevenció de confessar que no seria gens improbable que, en el curs dels actuals treballs de catalogació del fons arxivístic de Fuster, pogués aparéixer algun poema inèdit oblidat entre les pàgi-nes d'un llibre, adjunt al dors d'una carta, esbossat amb urgència en una nota traspaperada, diluït entre les anotacions d'una agenda o soterrat entre milers de fitxes de treball. En qualsevol d'aquests llocs i cir-cumstàncies pot trobar-se algun poema més. Així mateix, no descarte la possibilitat que, tal com ha ocorregut amb «L'infant», hi hagués algun poema pu-blicat en un llibre descatalogat o de poc tiratge que m'hagués passat desapercebut.

SALVADOR ORTELLS MIRALLES

**ELS INICIS POÈTICS
EN LA PREMSA VALENCIANA**
(1945-1948)